

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLAVISTIKO

ŠPELA VOGRINC

Poštapalice u govorenome akademskom diskursu

Mašila v govorjenem akademskem diskurzu

Diplomsko delo

Mentorica:
doc. dr. Tatjana Balažic Bulc

Univerzitetni študijski program prve stopnje:
Južnoslovanski študiji

Ljubljana, 2014

ZAHVALA

Zahvaljujem se spoštovani mentorici doc. dr. Tatjani Balažic Bulc za strokovno vodenje pri nastajanju diplomskega dela, pomoč in svetovanje pri nastalih preprekah ter neizmerno potrpežljivost.

Posebna zahvala gre mojim dragim, mami in očetu za vso podporo v letih študija ter tebi, Zoran, ker verjameš vame.

SAŽETAK

Poštapalice u govorenome akademskom diskursu

Poštapalice su glasovi, riječi ili izrazi koje automatski upotrebljavamo u govoru. Njima se uklanja šutnja te se dobiva na vremenu za razmišljanje ili traženje prikladnog izraza. U nekim suvremenim priručnicima hrvatskoga jezika njihova je primjena u govoru označena kao osobina lošeg govornika te ih zbog toga smatraju nepoželjnim pojavama. S druge strane, novije lingvističke teorije pretpostavljaju funkcionalnost tih jezičnih elemenata te odbijaju njihovu suvišnost u govoru. Promatrajući pragmatički pristup proučavanju poštapalica uočili smo njihove brojne funkcije u govoru te analizom diskursa prepoznali smo njihovu funkcionalnost u govorenome akademskom diskursu.

Ključne riječi: poštapalice, pragmatika, analiza diskursa, funkcionalnost poštapalica, govoreni akademski diskurs

POVZETEK

Mašila v govorjenem akademskem diskurzu

Mašila so glasovi, besede ali izrazi, ki jih v govoru uporabljamo avtomatsko. Z njimi se izognemo tišini in pridobimo čas za razmišljanje ali iskanje ustreznega izraza. V nekaterih sodobnih priročnikih hrvaškega jezika je raba teh jezikovnih elementov označena kot lastnost slabega govornika, zato so v govoru nezaželeni. Na drugi strani pa novejšje jezikoslovne teorije prepoznavajo funkcionalnost mašil in zavračajo njihovo odvečnost v govoru. Preučevanje mašil v okviru pragmatičnega pristopa potrjuje njihove številne funkcije v govoru, analiza diskurza pa kaže tudi njihovo funkcionalnost v govorjenem akademskem diskurzu.

Ključne besede: mašila, pragmatika, analiza diskurza, funkcionalnost mašil, govorjeni akademski diskurz

SADRŽAJ

ZAHVALA	2
SAŽETAK	3
POVZETEK	3
1. UVOD	5
2. POŠTAPALICE U SUVREMENIM PRIRUČNICIMA HRVATSKOGA JEZIKA	7
3. POŠTAPALICE KAO AUTOMATIZIRANI PRAGMEMI	10
3.1. Verbalne poštapalice	10
3.1.1. Fonemske poštapalice	11
3.1.2. Leksične poštapalice	11
3.1.3. Složene poštapalice	12
3.2. Kriteriji za prepoznavanje poštapalica	12
3.3. Funkcije verbalnih poštapalica	12
3.4. Podjela poštapalica prema stilskom kriteriju	17
4. POŠTAPALICE U OKVIRU ANALIZE DISKURSA	19
4.1. Poštapalice kao diskursne oznake	19
4.2. Prilozi za <i>rehabilitaciju</i> poštapalica	21
4.2.1. Kriteriji za prepoznavanje poštapalica	21
4.2.3. Funkcionalnost poštapalica u akademskom diskursu	25
5. RASPRAVA	27
5.1. Sažet pregled analiziranih teorijskih pristupa problemu poštapalica u hrvatskome jeziku	27
5.2. Komparativna analiza različitih pristupa problematici	30
5.3. Poštapalice u govorenome akademskom diskursu	32
6. ZAKLJUČAK	34
7. POVZETEK	36
8. LITERATURA	37

1. UVOD

Poštapalice su glasovi, riječi ili skupovi riječi koje u različitim govornim situacijama upotrebljavamo gotovo svi. Njima nesvjesno i automatski popunjavamo pauze u govoru kad tražimo pravu riječ, oklijevamo ili razmišljamo kako nastaviti razgovor. Poštapalica se može razumijeti kao osobina lošeg stila ili suvišan element u govoru, no, polazeći od novijih teorijskih okvira koji kao ishodište postavljaju jezičnu komunikaciju, može se razmišljati o njezinoj mogućoj funkcionalnosti.

Poštapalice su manje istražene jezične pojave kojima se služimo u različitim govornim situacijama, najčešće neformalnim. Međutim, zanimljivo je da ih možemo sresti i u diskursima koji zbog svoje prirode teže formalnosti. Tako ih nalazimo u govorenome akademskom diskursu gdje one sudjeluju pri kreiranju sadržaja. O pojavljivanju poštapalica u tom tipu diskursa govori rad Badurina i Matešić koji je zapravo glavni poticaj za istraživanje tih izraza. U radu proučavamo poštapalice u hrvatskome jeziku s ugla različitih teorijskih pristupa. Prije svega zanima nas kako su one definirane, koja su njihova obilježja i funkcije kako iz pragmatičke tako i iz perspektive analize diskursa te njihovo pojavljivanje u govorenome akademskom diskursu. Pretpostavljamo da poštapalice nisu suvišni jezični elementi i da obavljaju različite funkcije u govorenome akademskom diskursu. Pretpostavke ćemo potvrditi ili opovrgnuti komparativnom analizom, metodom znanstvenoga istraživanja koja se temelji na usporedbi različitih pristupa tematici.

U nastavku rada prvo pokušavamo pomoću različitih suvremenih priručnika hrvatskoga jezika odrediti značenje termina poštapalica. Prikazujemo kako poštapalicu definiraju rječnici hrvatskoga jezika, što o njoj piše u enciklopedijskom rječniku koji tumači lingvističke nazive te kako poštapalicu opisuju i tipologiziraju različite gramatike hrvatskoga jezika. Zatim predstavljamo pogled na poštapalice sa stajališta pragmatike. Prema Pintarić (2002), detaljnije prikazujemo različite klasifikacije poštapalica, različite funkcije poštapalica i na kraju njezinu podjelu prema stilu u kojem se pojavljuju. Nadalje, u centru je naše pozornosti teorija analize diskursa i njezin pogled na poštapalice. Detaljnije predstavljamo rad Badurina i Matešić (2013) koje opisuju funkcije poštapalica u akademskom diskursu. One govore o poštapalicama kao o posebnoj vrsti diskursnih oznaka i na primjeru ulomka sveučilišnoga predavanja analiziraju funkcioniranje poštapalica u govorenome

akademsom diskursu. U četvrtome poglavlju raspravljamo o različitim teorijskim pristupima problemu poštapalica, uočavamo sličnosti i razlike među njima te prednosti i nedostatke pojedinoga pristupa.

2. POŠTAPALICE U SUVREMENIM PRIRUČNICIMA HRVATSKOGA JEZIKA

Termin *poštapalica* dolazi od glagola *poštapati se* koji ima u Anićevoj *Rječniku hrvatskoga jezika* (2003: 1120) značenje »oslanjati se u hodu o štap«, a slično i u Šonjinu *Rječniku hrvatskoga jezika* (2000: 903) »oslanjati se u hodu na štap ili koji drugi potporanj.« U Anićevoj rječniku (2003: 1120), poštapalica je »riječ kojom se tko često služi u govoru bez potrebe.« Autor pored definicije navodi i primjere poštapalica *ovaj* i *pa*. Šonjin rječnik (2000: 903) poštapalicu definira kao »uobičajeni izraz izvan sadržaja što ga loš govornik rabi kad mu nedostaje riječ.« Međutim, u literaturi se pojavljuje i varijanta podštapalica. Pintarić (2002: 225) naime smatra »da oblik *poštapalica* nije ispravan, jer se ovdje ne radi o hodu po štapu, nego se čovjek podšapluje, tj. *podupire* štapom isto kao što se i *podbočuje*.« Budući da je termin *poštapalica* u literaturi frekventniji, njime ćemo se služiti u ovom radu.

U *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* Simeon (1969: II: 114) poštapalicu definira kao upotrebu »neodređenih glasova u razgovoru ili raznih oblika, dok oklijevamo.« Kao primjer takvih neodređenih glasova navodi *ovaj*, *aaa*, *hm*, a pored toga ističe da se tako upotrebljavaju i čitave izreke (uzrečice, poslovice, kletve, frazeološki izrazi, uzvične ili upitne riječi i rečenice) kao što su npr. *tako reći*, *veli*, *kaže*, *veli-kaže*, *šta možeš?*, *boga ti!*, *znate?*, *ma nemojte!*, *ne lezi vraže*. U rječniku su objašnjena i neka obilježja poštapalica: »Ti su elementi sintaksno i logički nepovezani s rečenicom i ne izražavaju nikakvo određeno značenje te su stoga suvišni; no ipak često izražavaju afektivno raspoloženje ili subjektivni odnos govornika prema predmetu te prema tome imaju stanovitu stilističku vrijednost.«

Slične definicije nalazimo i u gramatikama. Babić i sur. u knjizi *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (1991: 741) definiraju poštapalice kao »riječi doduše s određenim značenjem, ali koje se u govoru upotrebljavaju bez toga značenja, kao znak da govornik ne zna što bi rekao pa ih ubacuje da popuni stanke, da dobije na vremenu za pravu misao, kao znak neodnjegovana govora.« Poštapalice smatraju usklikima, budući da one izražavaju osjećajno raspoloženje ili govornikov odnos prema govoru. Kao primjer upotrebe bez prave potrebe navode riječi *ovaj*, *ovaj*, *onaj*, *onaj*, *veli*, *veli*, *kaže*, *kaže*, *takoreći*, *takoreći*, *znate*, *znate*... Pored toga opisuju i

neka obilježja poštapalica, kao što su sintaktička nepovezanost s rečenicom, desemantiziranost i suvišnost.

Barić i sur. u *Hrvatskoj gramatici* (2003: 282) konstatiraju da su poštapalice »riječi koje neki govore bez ikakve veze s njihovim smislom, obično kad u govoru žele dobiti vremena da nađu potrebne riječi za ono što žele reći,« a ubrajaju ih u čestice. Navode sljedeće primjere poštapalica: *ovaj, onaj, čuj, kaže, veli, dragi moj* i sl. Usto dodaju i primjer poštapalica u rečenici:

- (1) Bio sam tamo pa, *ovaj*, nisam vidio ništa, ali, *ovaj*, čuo se, *ovaj* neki potmuo glas.

Poštapalica *ovaj* u primjeru (1) služi za uklanjanje šutnje dok govornik razmišlja i traži riječi kojima će nastaviti iskaz, a pored toga pokazuje i nesigurnost govornika.

Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (1997: 277) ne navodi nikakvu definiciju poštapalica, no spominje ih u okviru čestica. Usto dodaje i dva primjera:

- (2) Ja, *ovaj*, ne bih još išao.

- (3) Ja, *znate, gospodine*, ne znam što da Vam o tome kažem.

Poštapalica *ovaj* u primjeru (2) služi za ublažavanje izrečenog te izražavanje nesigurnosti. U primjeru (3) se govornik poštapalicom *znate, gospodine* želi približiti sugovorniku, a može se razumijeti i kao znak oklijevanja i nesigurnosti.

Silić i Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (2005: 389-390) pišu da su poštapalice svojstvene razgovornomu stilu. Poštapalice su izrazi kao *je li, ovaj, kako da kažem* i sl. Za sve tri poštapalice navode primjere u rečenici:

- (4) Ti si dakle postupio tako, *je li*, jer nisi znao, *je li*, postupit drukčije.

- (5) Reći ćeš mu da, *ovaj*, da se tako ne smije ponašat.

- (6) To je, *kako da kažem*, neprihvatljivo.

Poštapalicom *je li* u primjeru (4) govornik izražava želju da se sugovornik s njim složi odnosno potvrdi njegovu tvrdnju. Poštapalice u primjerima (5) i (6) služe govorniku za uklanjanje šutnje i traženje najprikladnije riječi.

3. POŠTAPALICE KAO AUTOMATIZIRANI PRAGMEMI

Na početku poglavlja o automatiziranim pragmemima – poštapalicama u djelu *Pragmemi u komunikaciji* Pintarić (2002) na primjeru definicija iz dviju rječnika (Anić, Šonje) predstavi svoje mišljenje o ispravnosti termina *podštapalica*, o čemu je već bilo riječi na početku prethodnoga poglavlja.

Prema Pintarić (2002: 225) poštapalice su prisutne u komunikaciji, u govoru, pa se zato »proučavaju u okviru pragmatike, a taj dio sociokulturnog ponašanja mogao bi se nazvati navikoslovljem (kovanicu napravio prof. Bulcsu Laszlo), jer je govorna navika temeljna odrednica poštapalice.« One su dakle nesvjesni i automatski prekidi u diskursu govornika »koji imaju neko drugo, pragmatično značenje od onoga semantičnoga u samim izgovorenim riječima-poštapalicama«. Dalje, one označuju pauzu u govoru pa se mogu usporediti sa zarecima koji služe za odvajanje apozicije, vokativa obraćanja, nekih gramatičnih priloga ili uzvika u rečenici. Pintarić razlikuje neverbalne i verbalne poštapalice. No, predmet našeg zanimanja su verbalne poštapalice pa se neverbalnima nećemo baviti.

3.1. Verbalne poštapalice

Prema Pintarić (2002: 226) verbalne poštapalice rabe se automatski, »ali je njihov izbor u funkciji sadržaja pa je teško reći da su one uvijek posve nesvjesne«. Kao dokaz da nije svaka poštapalica ni prazna ni potpuno automatska riječ, autorica navodi primjer poštapalice *reko(h)* koja se koristi kada citiramo samog sebe i *velikaže* za citiranje koga drugoga, dakle, govornik je gramatički svjestan značenja tih riječi. Da bi neke riječi postale poštapalice, moraju se često ponavljati. »Frekvencija riječi u funkciji podštapalice veća je od frekvencije ostalih pojedinih riječi u iskazu, pa ta česta ponavljanja čine da one naknadno (sekundarno) postaju nesvjesne te da ih upravo zbog njihova česta ponavljanja u jednome iskazu razumijemo kao podštapalice, a ne kao normalne lekseme« (Pintarić 2002: 226). Poštapalice su prisutne u svim dijelovima iskaza pa se tako mogu pojaviti i nakon svake riječi. »Veća frekvencija u iskazu i na najrazličitijim mjestima (na početku, u sredini, na kraju iskaza, pa čak i ispred i iza svake riječi u iskazu) također otkriva podštapalicu« (Pintarić 2002: 234). Verbalne poštapalice javljaju se u obliku fonema, leksema ili niza riječi pa se tako dijele na fonemske, leksične i složene.

3.1.1. Fonemske poštapalice

Pod pojmom fonemske poštapalice autorica podrazumijeva vokale različitih vrsta riječi. Umnožavanjem veznika (*iiii, aaaa*) i prijedloga (*uuuu, oooo*) može se postići pauza za razmišljanje ili uporabu prave riječi odnosno vrijeme za odabir najprikladnije riječi. Fonemske poštapalice izricane su duljenjem (*iiii*) ili reduplikacijom (*e, e*), a u određenom smislu njima se pribrojavaju i triplicirane potvrдне i niječne jednosložne partikule (*da da da; ne ne ne*) kojima se postiže veća uvjerljivost.

3.1.2. Leksične poštapalice

Leksične poštapalice nastaju čestim izricanjem jedne desemantizirane riječi, a u iskazu imaju različite funkcije. Tako se npr. samocitatnost i citatnost izražavaju glagolskim oblicima. Aorist (*reko(h)*) služi za samocitiranje, prezent za citiranje druge osobe (*veli, kaže*). Vokativom i imperativom svraća se pozornost na iskaz. U vokativu se imenice često neutraliziraju u rodu. Poštapalicu *čovječe, brate* može govornik rabiti u razgovoru sa ženskom ili muškom osobom. Neke su imenice rodno neutralne kada se koriste za muške i ženske osobe, npr. *dušo, srce, zlato*. »One se mogu rabiti kao pragmemi odmilnice, ali česte su i kao podštapalice kojima se privlači pozornost slušatelja, a segmentacija koju vrše u iskazu ne osjeća se kao razdvajanje informacije, nego kao približavanje govornika slušatelju« (Pintarić 2002: 231). Vokativ može, također, imati funkciju čuđenja. Tako se prvi vokativ u primjeru:

(7) *Majko, Anice, kako je to strašno.*

smatra pragmemom čuđenja, a ne obraćanja. »S obzirom da se osoba koja je izrekla ovaj iskaz često služi ovakvim vokativom, može se reći da joj je vokativ *majko* podštapalica« (Pintarić 2002: 231).

Funkciju obraćanja imaju i imperativi *čuj(te), slušaj(te), gledaj(te), vidi(te)*. Uz imperativ rjeđe se rabi i vokativ imenice (*gospodine, gospođo*) koji se pod kajkavskim utjecajem sve više zamjenjuje nominativom (*suseda, gospon, gospa, gospica, draga*). Da bi takvi izrazi postali poštapalice, moraju se u govoru ponavljati. Prema Pintarić (2002: 232), »kod ovakvih pragmemata samo frekvencija odlučuje hoćemo li ih uvrstiti

u podštapalice ili će ti biti samo način obraćanja«. Pored toga, bitna je i dužina razgovora.

3.1.3. Složene poštapalice

Složene poštapalice sastavljene su od dvije ili više nerazdvojnih riječi (npr. *sim-tam*, *i sim-tamo*, *i to-i to*, (v)*amo-tamo*, *koliko-toliko*, *ovo-ono*, *veli-kaže*, *itd-itd*). Njihova pragmatična značenja ovise o kontekstu. Neke od tih poštapalica nalaze se uglavnom na kraju iskaza »kao neka vrsta tri točkice u grafiji, tj. umjesto onoga što je poznato obojici komunikatora pa se ne treba navoditi (*i sim-tamo*, *vamo-tamo*, *itd-itd* /.../))« (Pintarić 2002: 233). Dalje, mogu sadržavati i značenje nesigurnosti u iskazano (*koliko-toliko*), značenje nezavršenosti nabiranja (*ovo-ono*, *i ovo-i ono*), značenje traženja prave riječi (*ovoga-no*) i značenje citatnosti (*veli-kaže*, *govori-kaže*). Njihovu strukturu čini ponavljanje dviju sličnih riječi ili dvaju skupa riječi (*i ovo-i ono*), a značenje tih leksema je 'samo neka govor teče dalje'.

I frazeologizirani izrazi mogu postati poštapalice. Frazeologizirane poštapalice dijele se na individualne odnosno specifične (*u vražju repu*, *krila anđelova*, *sasma naravno*), opće (*u svakom slučaju*, *nije normalno*, *na neki način*) i žargonske (*mo'š mislit*, *i tako*, *znaš već*, *znaš mislim*, *šta ja znam*, *kak' se kaže*).

3.2. Kriteriji za prepoznavanje poštapalica

Pintarić (2002: 234) postavlja pitanje kako razlikovati poštapalice kad imaju isti oblik kao i riječi sa značenjem i odgovara da su poštapalice djelomično desemantizirane. Dobar primjer desemantizirane poštapalice je vokativ *Isuse Bože* koji ne znači obraćanje, nego čuđenje ili užasavanje. Postoje dva kriterija za prepoznavanje poštapalice: kad je riječ reduplicirana ili dvostruka i kad u situaciji ne označuje ono što iskazuje.

3.3. Funkcije verbalnih poštapalica

Funkcije poštapalica isključivo su pragmatične, budući da su to zapravo riječi ili sklopovi riječi umetnuti u iskaz izvan osnovnih sintaktičnih pravila povezivanja. Pragmatične funkcije poštapalica su višeslojne, npr. pojačivanje, oslabljivanje, naglašavanje, imitiranje, signaliziranje povratne sprege, sumnje, čuđenja i divljenja,

»jer su one isprepletene u obliku, značenju i sintaktičnoj poziciji podštapalica« (Pintarić 2002: 241). Pintarić detaljnije prikazuje 14 funkcija¹:

1) Osnovna je funkcija poštapalica uklanjanje šutnje iz različitih razloga, npr. zbog traženja prave riječi ili zato što se ne možemo sjetiti prave riječi i sl. Zato ih engleska gramatika naziva *oklijevalima* (*hesitators*). »One se rabe zato što usporedno vodimo nutarnji monolog koji nas trenutno zaokuplja ili vidimo nešto zanimljivije od razgovora, a ne želimo ga prekinuti pa automatski izgovaramo uobičajene složaje« (Pintarić 2002: 241).

(8) Htio sam to kazati u najboljem, *ovoga*, u najboljem, *aaa*, u najboljem, *no*, *kak'* *se kaže*, stilu. (Pintarić 2002: 238)

U primjeru (8) nalazimo različite poštapalice: *ovoga*, *aaa*, *no*, *kak' se kaže*. Sve su poštapalice u funkciji popunjavanja pauze i traženja prave riječi.

2) Poštapalice se koriste i za naglašavanje ključne riječi ili misli po principu suprotnosti. Budući da se izgovaraju automatski i da se na njima ne troši vrijeme za dešifriranje značenja, ostavlja se snaga za razumijevanje glavnih misli.

3) Upotreba poštapalica pridonosi ekonomičnosti govora. Omogućuje eliptičan iskaz mjesto izgovaranja teme, dakle onoga što je već poznato sudionicima u komunikaciji.

(9) Vikendom odemo negdje na cijeli dan *i tako*, *znaš*, *ne*, *e*, *e*.

(10) Petero nas je ručalo *i znaš mislim...* (Pintarić 2002: 235)

Primjer (9) pokazuje da se može u istom iskazu pojaviti niz različitih poštapalica. Prva poštapalica *i tako* nadomješta surečenicu (ili više) s drugim predikatom (npr. *kupamo se*, *sunčamo*, *vozimo barkom*), druga poštapalica *znaš* zamijenjuje

¹ Funkcijama su dodani odgovarajući primjeri s komentarima iz autoričine knjige. Budući da ih Pintarić analizira u okviru sintakse, odvojeno od funkcija koje kasnije navodi, nije bilo moguće pronaći adekvatan primjer za svaku funkciju. Autorica ne navodi izvor primjera.

pretpostavljen dio iskaza (npr. čitavu surečenicu *znaš već što se radi na moru*), zatim se dodaje retorično pitanje *ne?*, a na kraju reduplicirana poštapalica *e*, *e* služi za samopotvrđivanje. U primjeru (10) poštapalica nadomješta drugu nezavisnu surečenicu kojom bi govornik izrazio negativan stav. Takav stav je dakle izražen neverbalno, intonacijom, pa ga tako sugovornik može prepoznati. »Zato umjesto cijele surečenice *i znaš što ja o tome mislim* ili *znaš da ja o tome mislim kako je grozno* stoji tu samo eliptična glagolska podštapalica *znaš mislim*« (Pintarić 2002: 235).

4) Poštapalicama se može naglasiti govornikovo uvjerenje i time postići veća persuazivnost. Tu funkciju imaju npr. konektori ili poštapalice tipa *sasma naravno*, *prirodno*, *svakako*, *razumljivo*, *razumije se samo po sebi*, *doista*.

(11) Završavam svoju radnju i trebam *na neki način* riješiti, *znači*, na koji način se može klasificirati... Možda je tu sad *na neki način* najvažnije... (Pintarić 2002: 237)

U funkciji naglašavanja uvjerenja i postizanja persuazivnosti je poštapalica *znači* u primjeru (11). Poštapalicom *znači* koja se može zamijeniti prilogom *odnosno*, *to jest*, *naime* govornik pojačava uvjerljivost sebe i drugih u izricano. Poštapalica *na neki način* u sintaktičkoj i pragmatičkoj je funkciji pa se zato ne mora odvojiti zarezima. Ta bi se složena priložna oznaka mogla zamijeniti jednim prilogom *nekako*, čime se ne bi promijenilo značenje traženja rješenja problema.

5) Govornik može pomoću poštapalica pojačati svoj zaključak i dodati objašnjenje. Tako se oblici kao što su *dakle*, *znači*, *to jest*, *naime*, *drugim riječima*, *zapravo*, *ustvari* često pojavljuju u znanstvenom diskursu.

6) Poštapalice služe za ublažavanje tvrdnje, njima se može spriječiti napad. Govornik može pokazati svoju nesigurnost već na početku iskaza (*pa znate, kak' bih rekla*), a može ju ponoviti i unutar iskaza (*šta ti ga ja znam aj'mo reć', koliko-toliko*).

(12) Da dobijete, *ne znam*, nešto sa značenjem, potrebno je, *ne znam*, odrediti, *ne znam*, toliko i toliko...

(13) Tu je dubina *negdje*, *šta ja znam*, oko 2 metra. (Pintarić 2002: 236)

(14) Jedno je, *recimo*, to što meni sada pada na pamet, je, *recimo*, verbalni i pismeni iskaz jedne te iste priče. *Recimo*, ako gledamo sintetički, redosljedi povezivanja su drugačiji. (Pintarić 2002: 238)

Poštapalica *ne znam* rabi se u funkciji nesigurnosti govornika kao što se to vidi u primjeru (12), a isto znači i za poštapalicu bez negacije u primjeru (13) koju dodatno dopunjuje neodređena priložna zamjenica *negdje*. Glagolskim poštapalicama u obliku imperativa 1. osobe množine koje izražavaju 1. osobu jednine imperativa (poštapalica *recimo* u primjeru (14)) govornik sa sebe skida odgovornost za iskaz i ublažava svoje tvrdnje te njima postiže zainteresiranost slušatelja. Poštapalica *barem ja to tak' gledam* u primjeru (17) također je u značenju ublažavanja tvrdnje, naime, njom se govornik distancira od isključivosti, a ujedno i dopušta drugima drugačije definicije ili mišljenje. Taj pragmatični postupak brani ga od mogućih napada sugovornika pa se zato ovaj umetnuti dio smatra pragmemom, ne samo automatskom poštapalicom.

7) Kada govornik očekuje slaganje sugovornika s izrečenim, to može izraziti upitnim poštapalicama: *jel'da ne?*, *šta ne?*, *kaj ne?*.

(15) Pa mislim, naracija je stvarno zahtijevna, *je l'*.

(16) Poslije jela ćeš se ići igrati, *dobro? Je l' to OK?* (Pintarić 2002: 239)

Poštapalica *je l'* u primjeru (15) je u značenju želje govornika da se sugovornik s njime složi. Retoričnim pitanjima u primjeru (16) koji su također u istom značenju to je izraženo »na više formalnih načina: prilogom, upitnom rečenicom i stranom kraticom« (Pintarić 2002: 239).

8) Bliskost s komunikatorom može govornik pokazati vokativima obraćanja, a poštapalicama tipa *dragi prijatelji* može pribjegavati prividnoj bliskosti, iako slučajno ne pozna sugovornike ili publiku.

(17) *Gledajte*, kad mi govorimo o naraciji, *barem ja to tak' gledam*, to je nizanje riječi u rečenici. (Pintarić 2002: 238)

Poštapalica *gledajte* u primjeru (17) u funkciji je tumačenja i svraćanja pozornosti na sljedeće govornikove informacije. Međutim, njom se postiže i zbližavanje govornika sa sugovornicima. Takve poštapalice nisu gramatički prazne riječi, jer su u imperativnom obliku 2. osobe množine – u obliku za obraćanje većem broju sugovornika ili osobi s kojom smo na 'vi'.

9) Vokativi obraćanja koji nisu u toj funkciji (*majko, čovječe, ljudi moji*) izražavaju emotivnost i čuđenje. Istu funkciju imaju posve desemantizirani oblici kao što su npr. brojevi (*šest-pet*).

(18) *Čovječe*, ne mogu vjerovati, *ej*, pa to je fantastično, *ej*. (Pintarić 2002: 239)

(19) Laže nas čovo, laže, *šest-pet*. Kakvo znanje, *šest-pet*! Treba imati sreće u životu. A znanje ti poklanjam, *šest-pet* (Primjer iz TV drame Zagrljaj). (Pintarić 2002: 240)

U primjerima (18) i (19) se kao poštapalice pojavljuju vokativ obraćanja *čovječe*, uzvik *ej* i desemantizirane brojke *šest-pet* koji služe za izražavanje emotivnosti i čuđenja.

10) Ekspresivnost, živost i napetost govora može se postići poštapalicama nabiranja u obliku konektora na počecima surečenica (*i onda, i još, i dalje*).

(20) *Pa* je pokucao na vrata, *pa* se dignuo, *pa* mu je otvorio vrata.

(21) *I onda, i onda* su počeli rezati, pa su *onda* stavili na roštilj *i onda* su pekli... (Pintarić 2002: 235)

Konektori započinjanja surečenica u primjerima (20) i (21) su poštapalice u funkciji naglašavanja nabiranja, navođenja redoslijeda, a pored toga imaju i ekspresivnu vrijednost, jer mogu govor činiti živim i napetim.

11) Konektori koji izražavaju suprotnost mogu se smatrati poštapalicama kada se rabe tautološki i frenkventno. »Česti su u đaćkom govoru, u odgovaranju gradiva: npr. *no međutim, no naprotiv, pa dakle*« (Pintarić 2002: 242).

12) Modalnost inače izražena partikulama nijekanja, potvrđivanja ili upitnosti, može se postići i upotrebom poštapalica, npr. desemantiziranih psovki i sl.

(22) Smiju se i izgledaju mi kao utvare, *jebote*, a oni, *jebote*, ispalili 3 projektila.
(Pintarić 2002: 240)

Tabu-riječi u funkciji poštapalice kao što je psovka u primjeru (22) izražavaju modalnost. Naravno, njeno značenje psovke je neutralizirano.

13) Glagolima se može izraziti emocija čuđenja ili divljenja (*zamisli, molim ja tebe*).

14) Govornik ponekad želi izgledati pametniji pa zbog toga upotrebljava strane riječi gdje im nije mjesto. Time se može postići zapravo suprotan efekt, tj. komičnost. Također, govornik može pokazati svoju učenost upotrebom stranih poštapalica tipa *et cetera - et cetera, eventualno, eksplicite* u znanstvenom diskursu.

3.4. Podjela poštapalica prema stilskom kriteriju

Pintarić (2002: 243) dijeli poštapalice prema stilu u kojem se one upotrebljavaju na književne, dijalektalne, žargonske, znanstvene, religijske i opće. Književne poštapalice ujedno su i opće poštapalice, zato što se izricaju izriču na javnim mjestima, a pojavljuju se i u književnim djelima, npr. *molim ja vas, molim vas lijepo, je l' to moguće?* Kao opozicija književnim poštapalicama stoje dijalektalne poštapalice. »Nasuprot ovim književnim poštapalicama dijalektalne poštapalice sadrže lekseme iz dijalekta: *kaj ne, ča ne, bumo rekli, da tak' velim, prosim fino, prosim lepo, razmeš ti mene*« (Pintarić 2002: 243). Osnovna su obilježja žargonskih poštapalica individualnost i emotivna obojenost. Njima pribrojavamo desemantizirane oblike psovki, eufemizme ili smiješne oblike individualnoga izražanja (*u vražju repu, k jarcu*). One mogu biti mladeške ili đaćke (*kužiš, kapiraš, guba, briješ, pa ovako, no*

međutim), a mogu se oblikovati i u raznim zatvorenim socijalnim grupama ljudi. »Ovamo dakle spadaju i intelektualne podštapalice rabljene ovisno o strukovnom obrazovanju ljudi« (Pintarić 2002: 243). Obično su to latinske ili iz latinskoga posuđene fraze (*et cetera-et cetera, apsolutno, fenomenalno, konkretno, momentalno*) i ustaljene fraze iz drugih stranih jezika (*mon dieu, sayonara, o dio*). Religijske poštapalice često se rabe u funkciji uvjeravanja: *tako mi Boga, Bog mi je svjedok ako lažem, pomози Bože, Boga mi, Bogamu, sačuvaj Bože, Bog 'slobodi, nebesa*. Nasuprot ovima postoje i poštapalice sa semom đavola: *do đavola, k vragu, vrag će ga znati, vrag zna*. Poštapalice takvog tipa mogu nastupati i u drugim funkcijama.

4. POŠTAPALICE U OKVIRU ANALIZE DISKURSA

Badurina i Matešić u radu *Poštapalice pod povećalom: o jednoj posebnoj vrsti diskursnih oznaka* (2013: 9) smatraju da poštapalice zaslužuju novu priliku, budući da su do sada u literaturi rijetko i uzgredno spominjane, a često ih se doima nepoželjnim pojavama, »zastupljenima u prvome redu, ili čak isključivo, u manje formalnim jezičnim registrima, konkretnije, u razgovornome funkcionalnom stilu.« Treba ih, dakle, proučavati u novim jezikoslovnim teorijsko-metodološkim okvirima.

Poštapalice su u tradicionalnom pogledu razumljene kao suvišan, opterećujući, nefunkcionalan balast u komunikaciji. Teorija i analiza diskursa, jedan od novijih pristupa jeziku, mogli bi osvijetliti (eventualnu) funkcionalnost i pojavnost poštapalica u različitim tipovima komunikacije, kako govorene tako i pisane.

4.1. Poštapalice kao diskursne oznake

U literaturi se pojavljuju različita određenja pojma diskursnih oznaka. »Najopćenitije rečeno, izrazi poput dobro, ali, oh i znaš čine skup jezičnih činjenica koje djeluju u spoznajnoj/kognitivnoj, ekspresivnoj, društvenoj i tekstualnoj domeni« (Badurina i Matešić 2013: 11). Iste jezične jedinice nazivaju se brojnim terminima: *pragmatičke čestice* (eng. *pragmatic particles*), *diskursne čestice* (eng. *discourse particles*), *upućivački izrazi* (eng. *cue phrases*), *pragmatičke oznake* (eng. *pragmatic markers*). U ulozi navedenih termina pojavljuju se konektori, vezna sredstva koja signaliziraju odnose među odlomcima teksta. Takvi izrazi uspostavljaju koherentne veze među sastavnicama diskursa, odnosno čine diskurs koherentnim.

Autorice u članku predstavljaju tri različite perspektive pri određivanju i analizi tih (veznih) jedinica prema Schiffrin (2001: 54-75):

1) Semantički pogled D. Schiffrin izdvoji iz studije *Cohesion in English* M. A. K. Hallidaya i R. Hasan. Vezna sredstva, tj. veznici, jedno od kohezivnih sredstava, igraju bitnu ulogu u stvaranju teksta. Oni otkrivaju skrivene semantičke odnose u temeljnoj strukturi predodžaba, odnosno, kako parafraziraju autorice, »vezne jedinice izražavaju određena značenja koja pretpostavljaju postojanje drugih komponenata u diskursu« (Badurina i Matešić 2013: 12). Pored toga, oni signaliziraju i kontekstualnu uključenost rečenice.

2) Diskursni pristup govori o diskursnim oznakama kao »elementima koji, *sekvencijski uvjetovani*, kataforičkim i anaforičkim vezama, bilo na inicijalnim bilo na finalnim pozicijama združuju *jedinice* govora, prije no rečenice, tvrdnje/propozicije, govorne činove, intonacijske jedinice« (Badurina i Matešić 2013: 12). Drugim riječima, diskursne oznake su neobvezatne jedinice na početku iskaza koje uspostavljaju odnose u tekućem govoru ili tekstu. Kao diskursne oznake mogu se pojaviti riječi različitih kategorija: veznici, uzvici, prilozi, leksikalizirani izrazi. Pomoću takvih izraza mogu se uspostavljati različiti odnosi (na različitim planovima diskursa), primjerice »povezivanje misli, odnosno djelovanja, uvođenje novih misli, uspostavljanje odnosa među sugovornicima i njihovim stavovima, izmjena uloga u komunikacijskome procesu, ostvarenje djelovanja itd.« (Badurina i Matešić 2013: 13); pa i na lokalnoj (između susjednih iskaza) i globalnoj razini diskursa (između većih dijelova diskursne strukture). Schiffrin govori i o različitom stupnju semantičke vrijednosti različitih diskursnih oznaka, što znači da različite diskursne oznake ne pridonose značenju diskursa u istoj mjeri. Dalje, što se tiče uvjeta pod kojima se neki izrazi mogu razumijeti kao diskursne oznake: oni moraju biti sintaktički odjeljivi od rečenice, obično se javljaju na inicijalnim položajima u iskazu, prate ih određena prozodijska obilježja (naglašenost, odijeljenost stankom, fonološke redukcije), djelovati mogu na lokalnoj i globalnoj razini te na različitim planovima diskursa. Na kraju promišlja se i višefunkcionalnost diskursnih oznaka. Uz primarne, diskursne oznake mogu imati i druge funkcije, a sve pomažu »povezivanju različitih simultanih procesa na kojima počiva izgradnja diskursa, stoga i omogućuje ostvarenje koherencije kao njegova bitna svojstva« (Badurina i Matešić 2013: 13).

3) Pragmatička perspektiva (prema radovima B. Frasiera) prepoznaje te vezne jedinice, diskursne/pragmatičke oznake, u pragmalingvističkom konceptu. Naime, pragmalingvistika razlikuje sadržajno značenje (odgovarajuće referencijalnom značenju) i pragmatičko koje ima ishodište u govornikovo komunikacijskoj namjeri, pa se time otvara novi pogled na tzv. pragmatičke oznake. One povezuju poruku iskazanu jednom rečenicom s porukom prethodne rečenice. Budući da postoje različita pragmatička značenja, može se govoriti o različitim tipovima pragmatičkih oznaka. Fraser samo jedan od četiri tipa naziva diskursnima i time znatno smanjuje opseg inače široko definirana pojma. Prema Fraseru diskursne su oznake one »koje su *signali odnosa između diskursnog odsječka koji ih ugošćuje i prethodnoga diskursnog*

odsječka (npr. *tako, dakle, u svakom slučaju, ipak, međutim, premda, kako god* i sl.« (Fraser 2006: 2, cit. prema Badurina i Matešić 2013: 14).

Različiti se pristupi ovim jezičnim jedinicama većinom podudaraju u prepoznavanju i do neke mjere slažu u njihovom definiranju. Najprecizniju definiciju i podjelu pragmatičkih oznaka nudi pragmatički pogled koji je kao »ključni kriterij pri određivanju i proučavanju tih jedinica postavio jezičnu komunikaciju (pragmu)« (Badurina i Matešić 2013: 14).

4.2. Prilozi za rehabilitaciju poštapalica²

Poštapalice su iz ugla (tradicionalne) lingvistike smatrane kao nepotrebni, suvišni i 'neestetski' izrazi »u kojima ona – upravo zbog svojih strukturalističkih *zadanosti* i/ili *ograničenja* – nije bila sposobna prepoznati *funkcionalne* (komunikacijske) vrijednosti« (Badurina i Matešić 2013: 15). Teorije koje jezik smatraju dinamičnim fenomenom, kao što je npr. pragmlingvistika koja kao ishodište postavlja *jezičnu djelatnost* odnosno komunikaciju jezikom, otvaraju nove pristupe poštapalicama. Badurina i Matešić u svom radu poštapalice ne promatraju samo kao značajke ležernoga, neobveznog i spontanog (raz)govornog stila. Poštapalice proučavaju u diskursu u kojem se one načelno ne pojavljuju, dakle, u znanstvenom diskursu, dokazujući pritom da mogu one nastupati kao elementi u strukturi kako govorenoga tako i pisanoga znanstvenog diskursa. »Drugim riječima, *bitka se za* ili *protiv* uporabe poštapalica vodi i u samome govorniku kad se prebacuje bilo iz registra u registar (primjerice, iz privatne, ležerne komunikacije u onu formalniju, recimo, znanstvenu i akademsku) bilo iz situacije govorenja u situaciju pisanja« (Badurina i Matešić 2013: 15). U odnosu na govoreni diskurs u pisanome diskursu javljat će se potpuno ili bar dijelom drugačije poštapalice. Pored toga se u pisanom diskursu očekuje veća strogost i odmjerjenost što se tiče odabira poštapalica i njihove frekventnosti.

4.2.1. Kriteriji za prepoznavanje poštapalica

Kako bi se moglo prepoznati poštapalice, Badurina i Matešić (2013: 16-17) sastavile su kriterije prema definicijama iz raznih normativističkih priručnika. Iako su te jedinice u literaturi često nepotpuno određene, autorice nastoje izdvojiti kriterije na temelju kojih se može neki izraz proglasiti poštapalicom:

² Naslov preuzet prema Badurina i Matešić (2013: 15).

1) Semantički kriterij zahtijeva semantičko praznjenje riječi - poštapalice. Drugim riječima, kad riječ u potpunosti izgubi značenje, govorimo o desementizaciji. Poštapalice su riječi »koje neki govore bez ikakve veze s njihovim smislom« (Barić i dr. 1997: 282), koje su logički nepovezane s rečenicom (Simeon 1969: 114).

2) Sintaktički kriterij: poštapalice su sintaktički samostalne, odnosno prema Simeonu (1969: 114) »ti su elementi sintaksno /.../ nepovezani s rečenicom«. To pokazuje analiza rečenične strukture te kao posljedica odvajanje poštapalica zarezima što se očituje i u primjerima iz gramatika (v. primjere 1, 3 i 6).

3) 'Fiziološko-psihološki' kriterij pretpostavlja spontanu uporabu poštapalica u govornoj djelatnosti koja bi se mogla predstaviti (i) kao situacija u kojoj govornik traži "prave" riječi kojima će najbolje prenijeti poruku ili misao. Dakle, poštapalice su »riječi koje neki govore /.../ obično kad u govoru žele dobiti vremena da nađu potrebne riječi za ono što žele reći« (Barić i dr. 1997: 282), »uobičajeni izraz izvan sadržaja što ga loš govornik rabi kad mu nedostaje riječ« (Šonje 2000: 903), poštapalice »popunjavaju stanku u govoru, vrijeme potrebno za razmišljanje« (Frančić i dr. 2006: 240).

4) Modalno-ekspresivni kriterij temelji se na modalnoj i/ili ekspresivnoj vrijednosti poštapalica, što znači da poštapalice »ipak često izražavaju afektivno raspoloženje ili subjektivni odnos govornika prema predmetu te prema tome imaju stanovitu stilističku vrijednost« (Simeon 1969: 114), odnosno »pokazuju (prikrivaju) zbunjenost ili prestrašenost govornika« (Frančić i dr. 2006: 240). U takvim primjerima poštapalice signaliziraju govornikov stav prema sudionicima u komunikaciji i sadržaju o kojem se komunicira ili govornikovo emocionalno stanje.

5) Estetski kriterij poštapalicama pripisuje minus-vrijednost. Šonje (2000: 903) smatra da se njima služi »loš govornik«, Anić (2003: 1120) da se javljaju »bez potrebe«, a Simeon (1969: 114) da su »suvišne«.

Međutim, izdvaja se i dodatan šesti kriterij pri određivanju poštapalica, a on se odnosi na njihovo razumijevanje kao riječi/struktura/jedinica govora »koje se

(pre)često ponavljaju» (Badurina i Matešić 2013: 17). To se njihovo obilježje rijetko spominje u definicijama: u Anićeve rječniku poštapalica je »riječ kojom se tko *često* služi u govoru bez potrebe» (Anić 2003: 1120), a rječnik Leksikografskoga zavoda navodi da je to »uobičajeni izraz izvan sadržaja» (Šonje 2000: 903). Ovaj kriterij dodatno utvrđuju i primjeri iz gramatika (v. primjere 1 i 4). Zato su autorice mišljenja da je upravo ponavljanje poštapalice njena bitna karakteristika, i to ne samo unutar rečenice, nego i na suprasintaktičkoj/tekstnoj/diskursnoj razini. Na ovom se mjestu postavlja pitanje o broju ponavljanja na osnovu kojeg bismo mogli neki izraz proglasiti poštapalicom. Jednoznačan odgovor na to pitanje ne postoji, »važan je zapravo samo *dojam* o zasićenosti govora takvim jedinicama» (Badurina i Matešić 2013: 17).

Badurina i Matešić (2013: 17) smatraju da svi kriteriji ne mogu obuhvatiti sve poštapalice. Što se tiče prvog kriterija – semantičkog, desemantizaciju nije problem dokazati kad se u ulozi poštapalice pojave punoznačne riječi (npr. *kužiš, znate, kako da kažem* i sl.), »međutim mnogo je to teže dokazivo ako se kao poštapalice pojave nepunoznačne riječi, npr. *je li, ovaj, pa, međutim* i sl.« Kriterij sintaktičke samostalnosti, također, nije stoodstotan, budući da postoje i druge jedinice (tekstni konektori, modalne riječi i izrazi, uzvici) koje nisu uključene u (kon)tekst i nisu (nužno) poštapalice. U takvim primjerima potrebno je promatrati njihovu funkcionalnost. Kriterij spontanosti upotrebe isto tako nije dovoljno čvrst, jer bi mogao odrediti kao poštapalicu riječ koja to zapravo nije, npr. uzvik. Ovdje autorice spominju i nespontanu rabu poštapalica, ali do toga ćemo doći kasnije. Estetski kriterij mogli bismo nazvati subjektivnim i utjecajnim na komunikatore, zato se i on ne smatra relevantnim. »Drugim riječima, kvalifikacije poput 'nepotrebno', 'suvišno' i 'loše' nisu apsolutne – rezultat su subjektivnih procjena, ovise o odabranome jezičnome registru, tj. tipu komunikacijske situacije, a naposljetku i o planu jezične realizacije« (Badurina i Matešić 2013: 18). Autorice zaključuju da je najuniverzalniji kriterij ponavljanja/čestotnosti/frekventnosti, jer jedino on obuhvaća sve izraze koje možemo razumijeti poštapalicama. Zato ga autorice smatraju dominantnim kriterijem, ključnim za prepoznavanje tih posebnih jezičnih jedinica.

4.2.2. Poštapalice u akademskom diskursu

Badurina i Matešić u svome radu proučavaju poštapalice u diskursnome tipu u kojem se one obično ne pojavljuju, tj. u znanstvenom, odnosno akademskom

diskursu. Prvo u govorenu obliku (npr. sveučilišno predavanje, razgovor znanstvenika sa studentima ili kolegama), a zatim u pisanu obliku znanstvenog diskursa (npr. znanstveni članak). Kod uočavanja poštapalica u diskursnome tipu »kojem je svojstveno poštovanje svih gramatičkih normi, /.../ kojemu su primjerene ekonomičnost, discipliniranost i jasnoća u strukturi i značenju« (Badurina i Matešić 2013: 19) pomaže upravo kriterij čestotnosti koji daje dojam (pre)zasićenosti diskursa poštapalicama.

Sljedeći ulomak sveučilišnoga predavanja predstavlja primjer govorenoga oblika znanstvenog diskursa:

(23) NASTAVNIK: Morfonem je fonem, ali promatran u morfemu. Mi smo, *drugim riječima*, analizirajući ga i ... *je li* ... uočavajući ga, svjesni da je on dio veće jedinice, *je li*. *Drugim riječima*, izdvajamo ga uzimajući u obzir i sve one ... varijante, *je li*, koje su ... u vezi s njim ili koje su na njegovu mjestu, *drugim riječima*, u alomorfima. Ili, *drugim riječima*, morat ćemo, da bismo izdvojili morfonem, *je l'*, usporediti sve alomorfe promatranog morfema. Evo, dat ćemo još jedan primjer da biste to mogli, *je li* ... da to što smo rekli bude objašnjeno kako treba (Badurina, Matešić 2013: 19).

U ovom primjeru pojavljuju se dvije poštapalice: *je li (je l')* i *drugim riječima*. Prva je poštapalica *je li* i njezina varijanta *je l'* posve uobičajena u razgovornome diskursu. Poštapalice takvog tipa se pri preoblikovanju govorenoga teksta u pisani moraju izostaviti. Međutim, poštapalica *je li (je l')* ima u ulomku (najmanje) tri funkcije. Prvim *je li* („analizirajući ga i ... *je li* ... uočavajući ga“) nastavnik je pridobio na vremenu pri traženju pravog izraza kojim bi najbolje mogao predstaviti svoju misao. U drugom primjeru poštapalicom *je li* („izdvajamo ga uzimajući u obzir i sve one ... varijante, *je li*“) nastavnik provjerava uspješnost komunikacijske veze među sudionicima – »nakon što je pronašao izraz za koji mu se čini da je studentima najjasniji, nastavnik kao da očekuje ili podrazumijeva (barem neverbalnu) potvrdu studenata da im je taj pojam doista poznat i izrečena misao stoga jasna« (Badurina i Matešić 2013: 19). Riječ je, dakle, o fatičkoj funkciji. Treća poštapalica *je li* („Evo, dat ćemo još jedan primjer da biste to mogli, *je li* ... da to što smo rekli bude objašnjeno kako treba“) u funkciji je ublažavanja poruke. Nastavnik ne želi da studenti pomisle da daje primjer zbog njihove nesposobnosti razumijevanja pa

prekine iskaz poštapalicom i dodaje da će tek primjer korektno pojasniti njegovo izlaganje.

Poštapalica *drugim riječima* može se pojaviti kako u govorenome tako i u pisanome obliku, »jer je znana kao vezno sredstvo na razini teksta – tekstni konektor – nastojat će se tek 'držati pod kontrolom' frekventnost njezina pojavljivanja« (Badurina i Matešić 2013: 19).

4.2.3. Funkcionalnost poštapalica u akademskom diskursu

Analiza upotrebe poštapalica može pokazati njihovu moguću (i slojevit) funkcionalnost. Osnova znanstvenog sporazumijevanja su spoznajni, odnosno kognitivni procesi koji se odvijaju u svijesti svih sudionika u komunikaciji. Govornik i sugovornici u želji olakšanja tih procesa osjećaju potrebu »za obrazlaganjem, za najavljuvanjem nove teme, za digresijama, za povratkom na prethodnu misao, za raznovrsnim sadržajnim povezivanjem više misli iznesenih samostalno, za izvođenjem privremenih ili konačnih zaključaka i sl.« (Badurina i Matešić 2013: 20). Izrazi kao *nadalje*, *drugim riječima*, *stoga* i sl. mogu se po jednome kriteriju smatrati poštapalicama, ako se ponavljaju tijekom npr. izlaganja ili razgovora. No, budući da takve jedinice vrše različite funkcije u komunikaciji, one nisu nužno razumljene kao komunikacijski teret. Nadalje, zbog činjenice da poštapalice olakšavaju složenu znanstvenu komunikaciju mogli bismo razmišljati ne samo o spontanoj, nego i o namjernoj (intencionalnoj) upotrebi poštapalica.

Iako je znanstveni diskurs najpodložniji jezičnonormativnim zahtjevima, u njemu je prisutna potreba za poštapalicama, a u njihovoj ulozi najčešće se pojavljuju tekstni konektori i modalni izrazi. Što više, te su jedinice idealne za preuzimanje uloga poštapalica. Prema svojim karakteristikama one su sintaktički samostalne, nepunoznačne (npr. *no*, *osim toga*, *nakon toga*, *prema tome* itd.) i uvelike desemantizirane – posebno skupovi riječi tipa *s obzirom na*, *u tom smislu*, *u svakom slučaju*, *s jedne strane* itd. Ovakvi izrazi zapravo čine znanstveni diskurs i razlikuju ga od drugih diskursnih tipova. »S druge pak strane te su jedinice ne samo posve očekivan inventar u tome tipu diskursa već su i njegovo bitno (ili dominantno, pa i razlikovno) obilježje u odnosu na druge diskursne tipove« (Badurina i Matešić 2013: 20). Pored toga, te riječi i izrazi, iako ih zbog njihova ponavljanja prepoznajemo kao poštapalice, i dalje vrše svoje funkcije: konektivnost i modalnost. Zašto, dakle, možemo nalaziti poštapalice u znanstvenom diskursu? Prema Badurina i Matešić

(2013: 20) uzrok je u složenosti znanstvene komunikacije, »pri čemu u oblikovanju teksta u takvoj komunikaciji važnu funkciju igraju, uvjetno rečeno, rubni elementi jezične strukture – konektori, modalni izrazi, pa i poštapalice – riječju, diskursne oznake, koje kataforičkim i anaforičkim vezama združuju jedinice govora ili teksta.« Ti elementi diskursa olakšavaju razumijevanje, pospješuju recepciju teksta i čine znanstvenu komunikaciju lagodnijom. Tako npr. konektor/modalni izraz *naime* izražava primaocu poruke da sljedeća misao objašnjava ili razrađuje prethodnu misao, *nadalje* naglašava da je potrebno pozornost preusmjeriti na novu misao, tvrdnju, a *drugim riječima* znači da će se već izrečena misao ponoviti na drugačiji način kako bi slušatelj mogao bolje shvatiti misao, odnosno govornik preciznije objasniti tvrdnju ili samo pridobiti na vremenu. Dalje, u pisanom tekstu će se pokušavati izbjeći pretjerano ponavljanje istog izraza, ali budući da je popis tekstnih konektora i modalnih izraza ograničen, ponekad nema druge mogućnosti od ponavljanja izraza. »U hrvatskome jeziku tako, primjerice, *dakako* i *naravno*, *k tome* i *usto*, *sigurno* i *jamačno* mogu funkcionirati kao logične zamjene jedan drugome, dok će se za *nadalje*, *dakle*, *općenito*, *naime* i dr. teško moći pronaći odgovarajuće nadomjeske, pa će i to neminovno dovesti do češćeg pojavljivanja (i ponavljanja) takvih jedinica« (Badurina i Matešić 2013: 21).

Autorice su se dakle opredijelile za perspektivu jezične pragme i time se odmakle od strogih pozicija normativne gramatike koja je stvorila pojam poštapalica, ali ga ujedno i diskvalificirala. Mijenjajući gledište mogle su uočiti višestruke i raznovrsne funkcije poštapalica u komunikaciji. K tome, one su mišljenja da bi se zaključci koje je pokazalo razmatranje poštapalica u akademskome diskursu mogli provjeriti i u drugim tipovima tako jezične kako i pismene komunikacije.

5. RASPRAVA

5.1. Sažet pregled analiziranih teorijskih pristupa problemu poštapalica u hrvatskome jeziku

U prethodnim poglavljima detaljnije smo predstavili radove koji se bave pitanjem poštapalica u hrvatskome jeziku te njihove teorijske okvire u kojima su nastajali. Definicije termina poštapalica prvo smo potražili u trima rječnicima: u Anićevoj *Rječniku hrvatskoga jezika* (2007), Šonjinu *Rječniku hrvatskoga jezika* (2000) te Simeonovu *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* (1969). Anićevo i Šonjin rječnik nude jednostavne i opće definicije termina. Prvi poštapalicu definira kao riječ koju govornik upotrebljava bez potrebe. Drugi smatra da je to izraz izvan sadržaja, i pritom dodaje da je to osobina lošeg govornika koji se poštapalicom služi dok traži pravu riječ. Usto, Anićevo rječnik navodi dva primjera poštapalica u zgradama pa se ne može uočiti osnovno obilježje poštapalica – njihovo ponavljanje u iskazu, dok Šonjin rječnik uopće ne navodi primjere. Najdetaljnije objašnjenje termina daje Simeon koji govori o upotrebi neodređenih glasova, raznih oblika pa čak i čitavih izreka u govoru, dok oklijevamo navodeći primjere neodređenih glasova i nekih izreka. Spominje i neka obilježja poštapalica, primjerice njihovu sintaktičku i logičku nepovezanost s rečenicom. S jedne strane ističe njihovu suvišnost, budući da oni ne izražavaju određeno značenje, a s druge strane pripisuje im stilističku vrijednost budući da one obično izražavaju afektivno raspoloženje ili subjektivan odnos govornika.

Zatim smo značenje termina potražili i u gramatikama. Definiciju poštapalice navode Babić i sur. u djelu *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (1991) te Barić i sur. u djelu *Hrvatska gramatika* (2003). One se podudaraju u definiranju poštapalice kao riječi koja se u govoru rabi bez značenja, odnosno smisla i koju govornik upotrebljava da bi dobio na vremenu. Babić i sur. karakteriziraju poštapalicu i kao znak neodnjegovana govora, a ubrajaju je među usklike. Dodaju primjere upotrebe riječi bez potrebe i navode neka obilježja poštapalica: sintaktička nepovezanost s rečenicom, desemantiziranost i suvišnost. S druge strane, Barić i sur. poštapalice svrstavaju u čestice navodeći i primjere riječi koje se pojavljuju kao poštapalice te primjer poštapalice u rečenici. U čestice ubraja poštapalice i Raguževa *Praktična hrvatska gramatika* (1997) gdje su navedena dva primjera poštapalica u

rečenici. Da su poštapalice svojstvene razgovornomu stilu, ističu Silić i Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (2005). Dodaju tri primjera poštapalica koje prikazuju i u rečenici.

U nastavku prikazali smo poštapalice u okviru pragmatike. Pintarić u svojoj knjizi *Pragmemi u komunikaciji* (2002) govori o poštapalicama kao automatiziranim pragmemima. Prema Pintarić poštapalice treba proučavati u okviru pragmatike budući da se one pojavljuju u govoru. Autorica ističe da su poštapalice nesvjesni i automatski prekidi govornika, a riječi u ulozi poštapalica nemaju semantičko značenje, već pragmatičko. Izbor verbalnih poštapalica u iskazu zavisi od sadržaja zato, prema Pintarić, ne možemo reći da su one posve nesvjesne. Tu tvrdnju utemeljuje primjerima poštapalica koje služe za citiranje i samocitiranje, a ti primjeri pokazuju da je govornik svjestan gramatičkog značenja tih riječi. Pintarić ističe ponavljanje kao bitno svojstvo poštapalica i dodaje da se poštapalice mogu pojaviti na svim mjestima u iskazu, čak iza svake riječi.

Verbalne poštapalice se prema obliku dijele na fonemske, leksičke i složene. Fonemske poštapalice čine vokali različitih vrsta riječi, a ostvaruju se duljenjem i reduplikacijom. Leksičke poštapalice javljaju se u obliku jedne desenantizirane riječi koja se ponavlja. Složene poštapalice sastoje od dvije ili više nerazdvojnih riječi. Njima se pribrajaju i frazeologizirane poštapalice koje se dalje dijele na individualne ili specifične, opće i žargonske.

Pintarić uspostavlja dva kriterija za prepoznavanje poštapalica. Da bi neki izraz postao poštapalica, mora biti u iskazu redupliciran i ne smije označavati to što iskazuje, dakle, mora se ponavljati i biti (djelomično) desenantiziran.

S obzirom na to da su poštapalice umetnute u iskaz izvan osnovnih pravila povezivanja, njihove su funkcije isključivo pragmatične. Te su funkcije višeslojne i mogu označavati npr. pojačivanje, naglašavanje, čuđenje itd. Pintarić opisuje 14 funkcija poštapalica. Uklanjanje šutnje iz različitih razloga, npr. traženja prave riječi, osnovna je funkcija poštapalica, naime, upotrebljavamo ih jer nas zaokuplja unutarnji monolog ili skrećemo pažnju na nešto zanimljivije od razgovora koji ne želimo prekinuti pa automatski izgovaramo uobičajene izraze. Poštapalicama može se naglasiti ključna riječ ili misao po principu suprotnosti. One također omogućuju eliptičan iskaz umjesto izgovaranja teme i time pridonose ekonomičnosti govora. Govorniku služe poštapalice i za naglašavanje uvjerenja govornika, a njima se postiže i veća persuazivnost. Poštapalice mogu pojačati zaključak i dodati objašnjenje.

Govornik može uporabom poštapalica ublažiti svoje tvrdnje i pokazati svoju nesigurnost te tako spriječiti napad sugovornika. Upitnim poštapalicama može pokazati želju da se sugovornik sa njim složi, a vokativima obraćanja može izraziti bliskost ili pribjegavati prividnoj bliskosti. Desemantiziranim vokativima obraćanja i drugim desemantiziranim oblicima može se izraziti čuđenje te emotivnost. Poštapalicama nabiranja u obliku konektora koji se ponavljaju na počecima surečenica može se postići ekspresivnost, živost i napetost govora. Poštapalice kao što su npr. desemantizirane psovke izražavaju modalnost inače prikazanu partikulama nijekanja, potvrđivanja ili upitnosti. Govornik može pokazati čuđenje ili divljenje glagolima u ulozi poštapalice. Kao poštapalice mogu se i gdje im nije mjesto pojaviti strane riječi pomoću kojih želi govornik ispasti pametniji, ali njima može postići i suprotan efekt. No, npr. u znanstvenom diskursu govornik može pokazati svoju učenost upotrebom stranih poštapalica. Pintarić dijeli poštapalice i prema stilu u kojem se pojavljuju na književne, dijalektalne, žargonske, znanstvene, religijske i opće.

Zatim smo prikazali poštapalice u okviru analize diskursa. Badurina i Matešić, autorice rada *Poštapalice pod povećalom: o jednoj posebnoj vrsti diskursnih oznaka* (2013), poštapalice pribrojavaju posebnim jezičnim jedinicama koje se nazivaju brojnim terminima: diskursne oznake (eng. *discourse markers*), pragmatičke čestice (eng. *pragmatic particles*), diskursne čestice (eng. *discourse particles*), upućivački izrazi (eng. *cue phrases*), pragmatičke oznake (eng. *pragmatic markers*). Navodeći D. Schiffrin, autorice predstave tri perspektive pri određivanju i analizi tih jedinica, semantičku, diskursnu i pragmatičku. Ti se pogledi među sobom uglavnom podudaraju u prepoznavanju i do neke mjere slažu u definiranju jedinica. Autorice kao najadekvatniji pristup prepoznaju pragmatički pogled jer smatraju da mogu upravo teorije koje kao ključni kriterij postavljaju jezičnu komunikaciju otvoriti nove pristupe poštapalicama kojima bi se mogla uočiti njihova moguća funkcionalnost.

Autorice prema definicijama poštapalica iz raznih priručnika izdvajaju pet kriterija za prepoznavanje poštapalica: semantički, sintaktički, 'fiziološko-psihološki', modalno-ekspresivni i estetski. Međutim, pojašnjavaju kako ni jedan od tih kriterija ne može obuhvatiti sve poštapalice pa zato uspostave i šesti kriterij koji se odnosi na razumijevanje poštapalica kao riječi/strukture/jedinice koje se (pre)često ponavljaju. Kriterij čestotnosti/ponavljanja/frekventnosti autorice smatraju najuniverzalnijim kriterijem ključnim za prepoznavanje poštapalica.

5.2. Komparativna analiza različitih pristupa problematici

Iz svega navedenoga može se zaključiti da suvremeni priručnici hrvatskoga jezika pristupaju pitanju *poštapalica* s ugla tradicionalne lingvistike. Definirajući poštapalicu kao izraz, odnosno neodređeni glas ili oblik koji se upotrebljava bez potrebe ili smisla, dok oklijevamo, odnosno kao uobičajeni izraz izvan sadržaja, navode i obilježja, kao što su npr. njezina sintaktična i logička nepovezanost s rečenicom te pripadnost razgovornome stilu. Poštapalicama pripisuju negativnu vrijednost, budući da ih opisuju kao osobinu lošeg govornika, odnosno znak neodnjo govora. Pored toga, smatrane su suvišnim elementima. Međutim, neki autori (npr. Simeon) prepoznaju i stilističku vrijednost poštapalica jer one izražavaju afektivno raspoloženje ili subjektivni odnos govornika. Funkcije poštapalica koje se očituju u navedenim definicijama jesu uklanjanje šutnje, dok govornik razmišlja i već spomenuto izražavanje govornikova raspoloženja ili odnosa. Također, priručnici nisu ujednačeni u tipologiziranju poštapalica, jedni ih svrstavaju u čestice, drugi u usklike. Iz svega toga možemo zaključiti da tradicionalna lingvistika do sada nije namijenila puno pažnje poštapalicama i da ih tretira kao nepoželjne pojave. Takav pristup, dakle, nije prikladan za dalje istraživanje funkcionalnosti poštapalica.

Budući da se poštapalice pojavljuju u govoru, odnosno komunikaciji, kako Pintarić tako i Badurina i Matešić odlučile su se za drugačiji pristup poštapalicama. One smatraju da mogu teorije koje kao ishodište pri proučavanju tih elemenata ističu jezičnu komunikaciju pokazati njihovu funkcionalnost. Jedna od grana lingvistike koja se bavi jezičnom primjenom jest pragmatika.

Pintarić (2002), namijenjujući svoju pažnju poštapalicama općenito, govori o neverbalnim i verbalnim poštapalicama te ističe njihova obilježja. Dalje, verbalne poštapalice dijeli prema njihovu obliku, predstavi kriterije za prepoznavanje, promatra njihove funkcije i na kraju ih svrstava prema stilu u kojem se pojavljuju. S druge strane, Badurina i Matešić (2013) usredotočuju se na poštapalice kao posebnu vrstu diskursnih oznaka i njihovo značenje u akademskome diskursu. One ne klasificiraju poštapalice, niti ne govore o različitim oblicima u kojima se poštapalice mogu pojaviti. Također, ne govore o njihovoj ulozi u različitim diskursima, već se ograničavaju samo na jedan aspekt njihove upotrebe, tj. u akademskom diskursu. Sve tri autorice navode slična obilježja poštapalica, dakle, pripisuju im (pragmatičke)

funkcije, sintaktičku samostalnost, desemantiziranost, frekventnost te ih opisuju kao svojstvo razgovornog stila.

Kako bi se poštapalice mogle prepoznati u iskazu, autorice su uspostavile određene kriterije. Pintarić navodi dva kriterija. Naime, da bi neki izraz mogli nazvati poštapalicom, mora se u govoru pojaviti više puta te u situaciji ne smije značiti to što iskazuje (u Badurina i Matešić semantički kriterij). Slično i Badurina i Matešić kao poseban kriterij ističu kriterij ponavljanja/čestotnosti/frekventnosti koji predstavlja temeljno svojstvo poštapalica. Budući da Badurina i Matešić semantički kriterij ne smatraju stoodstotnim, možemo zaključiti da se ta dva pristupa podudaraju ponajviše u kriteriju ponavljanja. Dakle, kriterij ponavljanja možemo zaista prepoznati kao najuniverzalniji kriterij jer se temelji na višestrukom pojavljivanju poštapalica u govoru te može, uzimajući u obzir obilježje svojstveno svim izrazima tog tipa, obuhvatiti sve poštapalice.

Badurina i Matešić, govoreći o poštapalicama kao posebnoj vrsti diskursnih oznaka, predstave tri pogleda: semantički, diskursni i pragmatički, te smatraju, iz već navedenih razloga, pragmatički pogled najprikladnijim za proučavanje tih jedinica. I prema Pintarić se moraju poštapalice proučavati u okviru pragmatike. Funkcije poštapalica su isključivo pragmatične, budući da su poštapalice umetnute u iskaz izvan osnovnih sintaktičkih pravila povezivanja. Kako bi mogla uočiti njihove funkcije, Pintarić na primjerima iskaza analizira poštapalice, odnosno njihovo značenje i njihove uloge u odnosu na sadržaj primjera. Takvim pristupom dokazala je da mogu poštapalice obavljati različite funkcije.

Badurina i Matešić smatraju da mogu teorija i analiza diskursa otkriti moguću funkcionalnost poštapalica. Poštapalice ne promatraju samo kao svojstvo ležernoga i spontanoga razgovornog stila, nego ih pokušavaju potražiti tamo gdje se one obično ne očekuju, tj. u znanstvenom, odnosno akademskom diskursu. Na primjerima također pokazuju različite funkcije analiziranih poštapalica.

Dakle, možemo zaključiti da je pristup triju autorica problemu poštapalica sličan, naime, sve tri u svojim istraživanjima proučavaju kako neka poštapalica funkcionira u govoru. Pintarić opisuje značenje poštapalica u različitim primjerima da bi time pokazala što više načina na koje se poštapalicama govornici služe, dok se Badurina i Matešić usredotočuju na poštapalice u okviru govorenoga akademskog diskursa i analiziraju njihove uloge u ulomku sveučilišnoga predavanja. Međutim, sve tri autorice detaljno su prikazale djelovanje poštapalica i dokazale da one nisu suvišni

elementi u govoru, nego da mogu govornici poštapalicama postići različite odnose prema sudionicima u komunikaciji ili prema predmetu komunikacije.

5.3. Poštapalice u govorenome akademskom diskursu

Uloge poštapalica u govorenome akademskom diskursu Pintarić spominje u okviru funkcije pojačavanja zaključka i dodavanja objašnjenja. Ističe oblike kao što su *dakle, znači, to jest, naime, drugim riječima, zapravo, ustvari* koje često nalazimo u znanstvenom, odnosno akademskom diskursu.

Badurina i Matešić, kao što smo već spomenuli, pokušavaju potražiti poštapalice u znanstvenom, odnosno akademskom diskursu za koji je karakteristično poštovanje gramatičkih normi, ekonomičnost, discipliniranost i jasnoća u strukturi i značenju. Upravo pomoću već spomenutoga kriterija čestotnosti/ponavljanja/frekventnosti koji daje dojam o (pre)zasićenosti diskursa poštapalicama one uočavaju poštapalice u govorenu obliku akademskog diskursa. Analizom govorenoga akademskog diskursa, na primjeru ulomka sveučilišnoga predavanja promatraju dvije poštapalice koje se pojavljuju i prikazuju njihove višeslojne funkcije dokazujući time funkcionalnost poštapalica u govorenome akademskom diskursu.

Temelj znanstvene komunikacije su spoznajni procesi koji se odvijaju u svijesti svih sudionika u komunikaciji. Da bi se ti procesi olakšali, govornici osjećaju potrebu za obrazlaganjem, za najavljuvanjem nove teme, za digresijama, za povratkom na prethodnu misao i sl. Zato ako se izrazi kao *nadalje, drugim riječima, stoga* u govoru ponavljaju, mogu se po jednome od kriterija smatrati poštapalicama. S obzirom na to da oni u iskazu vrše različite funkcije, ne možemo reći da su kao poštapalice sasvim suvišni. Budući da te jedinice olakšaju znanstvenu komunikaciju, možemo razmišljati i o njihovoj namjernoj upotrebi. U ulozi poštapalica u govorenome akademskom diskursu najčešće se pojavljuju tekstni konektori i modalni izrazi koji su idealni za preuzimanje tih uloga. Izrazi tipa *prema tome, stoga, s obzirom na, u svakom slučaju, s jedne strane* su prema svojim karakteristikama sintaktički samostalni, nepunoznačni i uvelike desemantizirani – takvi izrazi bitno su obilježje znanstvenoga diskursa i razlikuju ga od drugih diskursnih tipova. Oni služe za olakšavanje znanstvene komunikacije i pospješuju recepciju teksta. Iako ih zbog ponavljanja prepoznamo kao poštapalice ti izrazi i dalje vrše svoje funkcije: konektivnost i modalnost, te olakšavaju razumijevanje, pospješuju recepciju teksta i čine znanstvenu komunikaciju

lagodnijom. Potrebno je spomenuti da se u pisanom obliku akademskog diskursa pokušava izbjeći pretjeranom ponavljanju istog izraza, ali s obzirom da je popis tekstnih konektora i modalnih izraza ograničen, ponekad nema druge mogućnosti od ponavljanja izraza. Naime, neki se izrazi mogu zamjeniti drugima, npr. *dakako* i *naravno* ili *sigurno* i *jamačno*, no, izrazima kao što su *nadalje*, *dakle*, *naime* nije lako naći odgovarajuće zamjene pa se zbog toga u tekstu češće pojavljuju i ponavljaju.

Opredjeljujući se za pragmatičko gledište, analizom diskursa autorice su prepoznale višestruke i raznovrsne funkcije poštapalice, npr. pridobivanje na vremenu pri traženju pravog izraza, provjeravanje uspješnosti komunikacijske veze među sudionicima i ublažavanje poruke. Uočavajući različite funkcije izraza koje su zbog ponavljanja prepoznale kao poštapalice, dokazale su da oni u govorenome akademskom diskursu nisu suvišni ni kad se u govoru ponavljaju. Suprotno, oni olakšaju govorniku organizaciju znanstvene komunikacije, npr. pomažu pri obrazlaganju, najavljivanju teme, omogućuju digresije. Sigurno se može govoriti i o namjernoj upotrebi takvih izraza, no oni tek sekundarno, zbog ponavljanja u iskazu, postaju poštapalice.

6. ZAKLJUČAK

U radu se bavimo poštapalicama u hrvatskome jeziku koje nisu samo svojstvo razgovornog stila, nego se pojavljuju i u govorenome akademskom diskursu kao jedan od jezičnih elemenata za oblikovanje znanstvene komunikacije. Poštapalice proučavamo s ugla različitih teorijskih pristupa, a predmet našeg zanimanja su u prvome redu njihova obilježja i funkcije općenito te njihovo pojavljivanje u govorenome akademskom diskursu. Različite teorijske pristupe usporedili smo koristeći se komparativnom analizom. Pretpostavili smo da poštapalice nisu suvišni jezični elementi i da obavljaju različite funkcije u govorenome akademskom diskursu.

Analizirali smo definicije poštapalice iz različitih suvremenih priručnika hrvatskoga jezika. Termin smo najprije potražili u dvama rječnicima hrvatskoga jezika te enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva, a zatim u četirima gramatikama hrvatskoga jezika. Verbalne poštapalice, njihova obilježja i pragmatičke funkcije promatrali smo prema Pintarić (2002), dok smo poštapalice u govorenome akademskom diskursu proučavali prema Badurina i Matešić (2013).

Rezultati analize pokazali su da priručnici hrvatskoga jezika poštapalicama pripisuju prije svega negativnu vrijednost te ih smatraju suvišnim elementima u govoru, zato takav pristup nije prikladan za daljnja istraživanja funkcionalnosti poštapalica. Promatrajući poštapalice iz pragmatičke perspektive, Pintarić je analizom poštapalica u primjerima iskaza prikazala njihove različite funkcije i time potvrdila da se pragmatičkim pristupom može prepoznati njihova funkcionalnost u komunikaciji. Badurina i Matešić su analizom diskursa na primjeru ulomka sveučilišnoga predavanja istražile funkcije poštapalica i potvrdile njihovu ulogu u govorenome akademskom diskursu, a dokazala se i perspektiva analize diskursa kao prikladna za istraživanje pojavnosti i funkcionalnosti poštapalica. Zaključujemo da smo potvrdili pretpostavku o nesuvišnosti i funkcionalnosti poštapalica u govorenome akademskom diskursu.

Kod proučavanja sreli smo se s nekoliko problema. Kao prvo, postoji malo literature o temi, budući da poštapalice nisu često bile predmet istraživanja. Kao drugo, problematični su primjeri u poglavlju o poštapalicama kao automatiziranim pragmemima, naime, autorica ne navodi izvor primjera koje analizira. Na ovom

mjestu se otvara pitanje da li je autorica pomoću tih primjera uspjela prepoznati sve funkcije poštapalica i kakav bi korpus zapravo bio prikladan za istraživanje poštapalica.

Uočili smo da teorijski pristupi kao što su pragmatički pristup i analiza diskursa otvaraju nove mogućnosti istraživanja tih jezičnih pojava. Funkcionalnost poštapalica mogla bi se provjeriti u različitim tipovima govorenoga akademskog diskursa. Također, zanimljivo bi bilo proučavati poštapalice pojedinih govornika u okviru idiosfila ili poštapalice s obzirom na pol, starost, obrazovanje, socijalnu grupu, profesiju govornika na primjeru duljih razgovora, odnosno posebne vrste poštapalica, npr. žargonske, religijske, dijalektalne, ili poštapalice u različitim funkcionalnih stilovima hrvatskoga jezika.

7. POVZETEK

Mašila so glasovi, besede ali izrazi, ki jih v govoru uporabljamo nezavedno in avtomatsko. Z njimi se izognemo tišini in pridobimo čas za razmišljanje ali iskanje ustreznega izraza. Uporabljamo jih v različnih situacijah, večinoma neformalnih, opazimo pa jih lahko tudi v diskurzih, ki so sicer formalne narave, kot je npr. govoreni akademski diskurz, kjer mašila sodelujejo pri kreiranju znanstvene komunikacije. Vendar pa v jezikoslovju, kljub svoji pogostosti pojavljanja, mašila še vedno niso dovolj raziskana.

V delu proučujemo mašila v hrvaškem jeziku iz zornega kota različnih teoretičnih pristopov. Zanima nas predvsem, katere so njihove značilnosti in funkcije, tako iz pragmatične kot tudi iz perspektive analize diskurza, ter njihova pojavnost v govorenem akademskem diskurzu. Naše izhodišče je, da mašila niso odvečni elementi v govoru in da v govorenem akademskem diskurzu opravljajo različne funkcije.

Sodobni priročniki hrvaškega jezika, s pomočjo katerih smo definirali termin, izpostavljajo te izraze kot značilnost slabega govorca ter jih zato označujejo kot nezaželeni. Na drugi strani pa novejšje jezikoslovne teorije pripisujejo tem jezikovnim elementom funkcionalnost in zavračajo njihovo odvečnost v govoru. V delu posebno pozornost posvečamo pragmatičnemu pristopu proučevanja mašil, ki prikaže njihove številne funkcije v govoru, ter analizi diskurza, ki prepozna njihovo funkcionalnost v govorenem akademskem diskurzu.

S komparativno analizo različnih pristopov smo ugotovili, da sta pragmatična perspektiva in perspektiva analize diskurza primerna pristopa za prepoznavanje funkcionalnosti mašil. Analiza diskurza je pokazala, da se v vlogi mašil v govorenem akademskem diskurzu najpogosteje pojavljajo besedilni konektorji in modalni izrazi, ki olajšajo znanstveno komunikacijo in pospešujejo recepcijo teksta. Ker se besedilni konektorji in modalni izrazi v govoru ponavljajo, smo jih prepoznali kot mašila, hkrati pa smo opazili, da kljub pogostemu pojavljanju opravljajo različne funkcije in s tem potrjujejo, da niso odvečni elementi v govorenem akademskem diskurzu.

8. LITERATURA

Anić, Vladimir (2007). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.

Babić, Stjepan, Katičić, Radoslav (1991). *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Badurina, Lada (2008). *Između redaka: Studije o tekstu i diskursu*. Zagreb–Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

Badurina, Lada, Matešić, Mihaela (2013). Poštapalice pod povećalom: o jednoj posebnoj vrsti diskursnih oznaka. U *Tuzla. Grad na zrnu soli* (ur. A. Turbić–Hadžagić). Tuzla: JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Tuzlanskog kantona. 9-24.

Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna, Znika, Marija (2003). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Frančić, Anđela, Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica (2005). *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Pintarić, Neda (2002). *Pragmemi u komunikaciji*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Raguž, Dragutin (1997). *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada, 1997.

Schiffrin, Deborah (2001). Discourse Markers: Language, Meaning, and Context. U *The Handbook of Discourse Analysis* (ur. D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton). Malden: Blackwell Publishing. 54-75.

Silić, Josip, Pranjković, Ivo (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Simeon, Rikard (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica Hrvatska.

Šonje, Jure (ur.) (2000). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: LZ Miroslav Krleža i Školska knjiga.

Vickov, Gloria (2010). Terminološka previranja u teorijskom određivanju diskursnih oznaka. *Fluminensia* 22/2. 95-110.

Vrljić, Stojan (2007). Poštapalice u hrvatskom jeziku. *Jezik* 54/2. 60-64.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 24. september 2014

Špela Vogrinc

(lastnoročni podpis)